

demí filologii, tj. západní a orientální jazyky) a budoval ji na vzájemné provázanosti údajů (systém odkazů v našich bibliografiích). A také celou bibliografickou práci prakticky organizoval – ustálil se způsob excerpce, ukládání materiálů, způsob zpracování dat a způsob anotování, třídění atd. Tylův bibliografický systém funguje dodnes a je naprosto životaschopný, tj. schopný přizpůsobit např. třídění vývoji disciplíny, aniž by se systém musel bořit a znovu budovat. Je zde zajištěna kontinuita. A nadto – ve srovnání se zahraničními lingvistickými bibliografiemi – je Tylův systém pro uživatele přehledný, uživatel se v něm bez problému orientuje a dostane se mu maxima základních informací o hledané práci. Tento systém bylo dokonce možné použít i pro budování moderní elektronické bibliografické databáze. Takže ať uživatel vezme první pětilistou bibliografii nebo poslední svazek BČL již z 21. století zpracovaný elektronicky, vždy se ihned orientuje. A tak díky dr. Tylovi je čeština v rámci slovanských jazyků jediným jazykem, který má od skončení druhé světové války souvislou řadu lingvistických bibliografií (několik nevydaných let se postupně doplňuje a bude vydáno, protože v oddělení je vyexcerpovaný základní materiál) zpracovaných na vysoké odborné i uživatelsko-praktické úrovni. Lze tak bez nadsázky říci, že dr. Zdeněk Tyl je zakladatelem moderní české lingvistické bibliografie.

Pracovala jsem s ním – nejdřív jako se svým šéfem, později jako se spolupracovníkem – více než dvacet let. Když jsem na podzim 1968 přišla do jeho oddělení v ÚJČ, měla jsem za sebou několik bibliografických soupisů z oboru onomastiky, které však byly dělány na základě tzv. „selského rozumu“. Byla jsem tedy velice překvapena, když se mi hned při prvním setkání dr. Tyl o těchto soupisech zmínil. Když jsem pak dr. Tyla poznala blíže, už jsem se nedivila. Měl totiž absolutní přehled, vše registroval a vše si pamatoval. Prostě, nic mu neušlo a také se před ním nic nedalo zatajit (zejména ne chyby). Ze začátku jsem si ho pro sebe zařadila do kategorie „pedant až puntičkář, suchar a velmi přísný šéf“, a i jsem se ho trochu bála. Dovedl být velice nepříjemný, když někde něco „drhlo“. Ovšem na druhé straně znal, uměl a člověka – někdy i dost tvrdě – vedl. Později, když v sedmdesátých letech převzala vedení oddělení jeho manželka dr. Milena Tylová

(mimochodem i ona letos, 1. února, oslavila životní jubileum – 85 let), pracoval dr. Tyl ještě řadu let v oddělení a stal se tak vlastně mým kolegou. A tehdy jsem ho poznala i z jiné stránky jako člověka společenského, vtipného, někdy až sarkastického, ale velmi pozorného. A tak jsme se vlastně spřátelili a spolu s Milenou jsme tvořili dobrou bibliografickou trojku – pracovně i lidsky. Co dnes jsem a co na poli bibliografie umím, za to vděčím tvrdé škole dr. Tyla. A tak mu k jeho jubileu (a platí to i pro jubilantku Milenu) posílám mnoho pozdravení a upřímných přání, aby mu ještě zdraví sloužilo a zájem, který stále chová, mu vydržel. Díky za vše, pane doktore!

Marie Nováková

Na poříčním právu 4, 120 00 Praha 2

FUNKČNÍ LINGVISTIKA, MIGRANTI A JAZYKOVÝ MANAGEMENT

Tento text informuje o aktivitách několika lingvistických center, s nimiž jsem přišel do kontaktu při své cestě do Sydney a Melbourne. Prvotním podnětem pro tuto cestu byl workshop o jazykovém managementu, který se konal na Monashově univerzitě v Melbourne a jehož jsem se stal tak trochu pořadatelem. Při představě, že během jednoho týdne absolvuji cestu z Prahy do Melbourne a zpět, tj. mezi místy, mezi nimiž je časový posun osm hodin, jsem se však pokusil s předstihem svůj pobyt v Austrálii prodloužit, což nakonec vyústilo v další čtyři týdny v Sydney, které předcházely vlastnímu workshopu. Začal jsem tedy jako host na univerzitě Macquarie Sydney, v rozsáhlém ústavu lingvistiky, konkrétně v poměrně velkém oddělení Adult Migrant English Program Research Center (AMEP RC), které vede Ingrid Pillerová.

Shodou okolností jsem přiletěl do Sydney nedlouho poté, co začal na univerzitě Macquarie 35. mezinárodní kongres systémové funkční lingvistiky (21.–25. 7. 2008), který hostilo právě zdejší oddělení lingvistiky, a tak jsem stihl navštívit alespoň pár sekcí a trochu jsem nahlédl do zákulisí kongresu. Základním mottem kongresu, kterého se zúčastnilo asi 200 osob, bylo Voices Around the World, čímž měla být zdůrazněna

pluralita přístupů v rámci systémové funkční lingvistiky (SFL) a její internacionální charakter. Nepůsobiloby neobvykle, že v jedné sekci vystupovali Argentinec, Ind a Japonec. Zajímavé bylo pro mě zjištění, že SFL se myšlenkově natolik rozrůžňuje, že její protagonisté sami hovoří o různých školách v jejím rámci – k nejvýraznějším z nich zřejmě patří centrum v Sydney (zejm. Christian Matthiessen, spoluautor posledního vydání funkční gramatiky M. A. K. Hallidaye, a další Hallidayův žák James Martin) a centrum v Cardiffu (Robin P. Fawcett). Specifickému přístupu cardiffské školy byl věnován komponovaný celek tří sekcí. Na druhé straně je třeba uvést, že v protikladu k této diferenciacní tendenci byla na kongresu zřetelná i tendence opačná – předmětem jednoho celého plenárního zasedání byla integrace různých pracovních skupin a center v rámci SFL. Kongres potvrdil dlouhodobou tendenci, že protagonisté SFL se intenzivně věnují nejen gramatickým a jazykově didaktickým studiím, ale i tématům, které gramatiku zřetelně přesahují, resp. ji zapojují do širších sémiotických souvislostí – z vystavovaných publikací, vydaných většinou nakladatelstvími Benjamins a Equinox, bylo zjevné, jak mnoho pozornosti se věnuje např. sémioticky heterogenním (multimodálním) komunikátům. Celkově jsem si z kongresu odnesl dojem, že SFL je nejen pozoruhodná jako myšlenkový zdroj, ale i jako globální sociální hnutí. SFL dnes nemá řadu stoupců jen v Austrálii, Kanadě či Velké Británii, ale i v Německu nebo v Číně. V roce 2006 bylo založeno v Hong Kongu výzkumné centrum nesoucí jméno M. A. K. Hallidaye, do čínštiny byla přeložena řada Hallidayových či hallidayovsky orientovaných prací a není patrně náhodné, že příští kongres SFL se bude konat v r. 2009 právě v Číně (v Pekingu). Stále čilý Michael Halliday na kongresu sice přítomen nebyl (neboť právě pobýval ve „svém“ výzkumném centru v Hong Kongu), dovolávala se ho však v nejrůznějších souvislostech dlouhá řada účastníků. Internacionální charakter dnešní SFL je zřejmý na první pohled a o to víc mrzí, že pražský funkcionalismus ztratil s SFL téměř úplně kontakt (jak jsme o tom psali spolu s P. Kaderkou ve Slově a slovesnosti, 68, 2007, s. 190–196). Nejde jen o to, že by snad mohl z SFL profitovat, ale i o to, že by sám (doufejme) mohl SFL něco nabídnout.

Popularitu SFL nepochybně posílilo či ještě posílí i souhrnné vydání Hallidayova lingvistického díla, které obsahuje deset dílů (viz bibliografické údaje alespoň posledního dílu: J. J. Webster, ed., *M. A. K. Halliday: Language and Society, Volume 10 in the Collected Works of M. A. K. Halliday*. London – New York: Continuum, 2007). Celý program kongresu včetně abstraktů jednotlivých příspěvků viz na adrese <<http://minerva.ling.mq.edu.au/isfc/index.html>>.

Vraťme se však k výzkumnému centru AMEP, jehož jsem byl hostem. Jak už jsem naznačil výše, je to relativně autonomní oddělení fungující (vedle jiných center aplikované lingvistiky) v rámci ústavu lingvistiky na univerzitě Macquarie. Toto výzkumné centrum je jakýmsi servisem pro již tradiční australskou instituci poskytující výuku angličtiny pro dospělé migranty (viz angl. název této instituce: Adult Migrant English Program); tato instituce je financovaná australskou vládou a její pobočky působí po celém území Austrálie. Výzkumné centrum, napomáhající její činnosti, má řadu úkolů, přičemž k nejvýznamnějším z nich patří výzkum jazykového vzdělávání migrantů a obecně analýza utváření jejich gramotnosti (*literacy*). Tento úkol lze jistě uchopit z různých hledisek, v anglosaském prostředí má velkou tradici např. proud označovaný jako osvojování druhého jazyka (*second language acquisition*), avšak pod vedením I. Pillerové se v centru prosazuje hledisko sociolingvistické. To je dobře vidět na velmi rozsáhlém projektu, který se v centru právě rozvíjí a který má název Jak spolu souvisejí jazykový trénink a úspěšná adaptace (Language training and settlement success: are they related?). Projektu dominují tři výzkumné otázky: (1) Do jakých druhů interakce odehrávající se na bázi angličtiny jsou zapojeni klienti AMEPu (tj. dospělí migranti) v školním i mimoškolním prostředí? (2) Jak spolu interakce v těchto dvou prostředích souvisejí a jak lze zlepšit jejich vzájemné fungování? (3) Jak se od sebe odlišují interakce různých skupin migrantů a jak lze jazykový trénink upravit pro potřeby těchto různých skupin? Během svého pobytu jsem byl zapojen víceméně jako konzultant do metodologických otázek právě tohoto projektu. Z témat, která jsem nabídl pro veřejná vystoupení, byla akceptována přednáška o jazykovém managementu (posluchači s údivem zjišťovali,

že J. V. Neustupný nemá co do činění jen s jazykovým managementem, ale že spoluzakládal v 60. letech v Austrálii japanologii) a v rámci pravidelného čtvrtletního workshopu výše zmíněného projektu jsem dostal prostor pro prezentaci metody jazykových biografí (a posluchači s překvapením zjišťovali, jak je to se sociolingvistickými daty složitě). O jazykové biografie byl na workshopu i v centru opravdu značný zájem. Naopak pro mě bylo zase zajímavé proniknout do problematiky projektu včetně jeho organizace a koneckonců i do poslání AMEPu a smyslu výzkumného centra. AMEP funguje v Austrálii víc než 50 let a problematika migrace a jejich jazykových aspektů má v tamější sociolingvistice významné místo. V dnešní době, kdy se Česká republika programově otevřela světu a začíná spoléhat na migraci jako na zdroj chybějící pracovní síly, můžeme z australských zkušeností (organizačních i výzkumných) leccos vytěžit. Analogie mezi AMEPem a potenciálním AMCPem („Adult Migrant Czech Program“) se snad nabízí víc než pouze na úrovni zkratky, jejíž „českou“ verzi jsem vytvořil pro účely této zprávy.

Přesuňme se však nyní ze Sydney do Melbourne. Monashova univerzita v Melbourne patří mezi nejprestižnější australské univerzity. Jazykovému managementu se na ní daří proto, že zde pracoval desítky let obecný sociolinguista a japanolog Jiří V. Neustupný a nyní zde působí jeho pokračovatelé (zejm. Helen Marriottová) a jejich studenti. Bylo tedy zcela přirozené, že workshop o jazykovém managementu se konal právě zde. Sám J. V. Neustupný, ačkoli žije v Melbourne, se tohoto vědeckého setkání nemohl zúčastnit, neboť je vážně nemocen. Dříve než však došlo na vlastní workshop, zorganizovala H. Marriottová 19. 8. veřejnou přednášku u příležitosti světového roku jazyků na téma *Australia's unrecognized resources boom: Languages for Australia's future*, kterou proslavil Michael Clyne. M. Clyne, generační druh J. V. Neustupného, hovořil o užitečnosti jazykové různosti a jeho přednáška byla koncipována jako odrazový můstek pro další rozvoj Centra pro studium jazyka a společnosti na Monashově univerzitě. Za zmínku snad stojí i to, že M. Clyne je nejen skvělým přednášečem, který dovede zaujmout různorodé publikum, ale také výborným společníkem, který dokáže neformál-

ně předat řadu informací při prohlídce kampusu či společném obědě.

Dvoudenní workshop o jazykovém managementu (22. a 23. 8.) byl zaměřen na první fázi managementu, která bývá nejčastěji vymezována jako „povšimnutí si odchylky od normy“ (*noting*). Jak známo, teorie jazykového managementu vychází z toho, že v užívání jazyka se uplatňují nejen procesy generativní, zajišťující produkování promluv, ale i procesy managementové, operující na vyprodukovaných promluvách. Jazykový management bývá stručně charakterizován jako „jakýkoli akt pozornosti věnovaný jazyku, resp. komunikaci“ – v této obecné formulaci jsou zahrnuty (minimálně) čtyři fáze jazykového managementu, tj. povšimnutí, hodnocení, plánování úpravy a její uskutečnění. Povšimnutí je klíčovou fází jazykového managementu, kterou ostatní fáze předpokládají, a proto ačkoli to nemuselo být na první pohled zřejmé, řešil workshop jedno z centrálních témat teorie jazykového managementu. K diskutovaným otázkám patřilo: Jakých jazykových, resp. komunikačních jevů si mluvčí povšimnou, resp. nepovšimnou (např. lexikální odchylky versus morfologické odchylky od normy)? Za jakých okolností (včetně sekvenčního průběhu rozhovoru) dochází, resp. nedochází k povšimnutí? Jakými metodami lze zjistit, že došlo, resp. nedošlo k povšimnutí? Jaký je vztah povšimnutí a dalších fází jazykového managementu? Jak souvisejí povšimnutí v každodenních interakcích s jazykovým managementem organizovaným?

Do programu workshopu, jehož se zúčastnilo asi 30 odborníků, bylo přijato 17 příspěvků (abstrakty a podrobný program viz na adrese <<http://www.arts.monash.edu.au/lcl/conferences/noting/>>). Většina autorů i účastníků pocházela z Austrálie (konkrétně z Monashovy univerzity, pouze jedna účastnice z University of New South Wales, Sydney), početné bylo i zastoupení z Japonska (převážně z Tokia, zejména z univerzity v Čibě), dva odborníci pocházeli z Prahy (kromě autora této zprávy ještě Tamah Shermanová). Workshop byl dalším mezníkem ve spolupráci, která se rozvíjí už po řadu let mezi těmito třemi centry (viz i jednu z posledních publikací: J. Nekvapil – T. Sherman (eds.), *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents*. Frankfurt am Main: Peter Lang,

2009). S výjimkou účastníků z ČR byli všichni ostatní účastníci workshopu japanologové, což podstatně určilo zaměření výzkumů, o nichž se referovalo. Předmětem výzkumného zájmu většiny odborníků byl nejčastěji kontakt japonštiny s nějakým dalším jazykem v tzv. kontaktní situaci a obecněji osvojování si druhého jazyka (*second language acquisition*). Větší zastoupení odborníků z Evropy, kde teorie jazykového managementu získala řadu příznivců i mezi nejapanology, by nepochybně zajistilo větší rozmanitost referátů.

Jak známo, teorie jazykového managementu má neobyčejně široký záběr, daný tím, že se zabývá nejen děním v konkrétních interakcích (tzv. jednoduchým managementem), ale i jazykovým managementem odehrávajícím se v složitějších sociálních útvarech, např. v různých organizacích či institucích (tedy tzv. managementem organizovaným). Podstatné je také to, že se věnuje nejen realizovaným promluvám, ale i jevům psychickým (jako je samotné povšimnutí nebo hodnocení). Takový široký záběr vede k tomu, že odborníci hlásící se k teorii jazykového managementu využívají ve své práci poměrně různorodé přístupy, jako je kognitivní psychologie, resp. její různé aplikace na jedné straně, nebo interakční sociolinguistika či přímo konverzační analýza na straně druhé. Jednotlivá vystoupení o povšimnutí tak oscilovala mezi polem kognitivním a diskurzním a autor této zprávy navrhol, zda by se vedle (nebo dokonce namísto) psychologie kognitivní nemělo navazovat na psychologii diskurzní, už jen proto, jak uvedla T. Shermanová, že „naturally occurring data can be examined alone for the richness it provides“.

Uvedené napětí bylo dobře zřetelné na různých přístupech k tzv. následnému (follow-up) interview, které je jednou ze základních metod analýzy jazykového managementu (viz o něm J. V. Neustupný ve Slově a slovesnosti, 60, 1999, s. 13–18). Speciálně se této metodě věnovala hlavní organizátorka workshopu H. Marriottová, která ukázala, že povšimnutí nemá v rozhovoru jen lokální charakter, ale že jeho předmětem bývají i delší sekvence. Zajímavá byla analýza povšimnutí v terminologicky inovační studii Hiromi Masumi-Soové, která pojmoslovně rozlišovala (ne)povšimnutí v analyzované konkrétní interakci a v následném interview, které se k této interakci vztahovalo. Účastníci workshopu však užívali

i řadu dalších metod – značnou pozornost např. vzbudila případová studie Miwako Óbové, která se věnovala individuálnímu jazykovému managementu jednoho amerického profesora v Japonsku. Poměrně málo byl na workshopu analyzován management organizovaný, ale důkladná studie Sau Kuen Fanové naznačila, že i tak složité výzkumné téma, jako je souvislost jazykového managementu jednoduchého a organizovaného, je analyticky zvládnutelné. V případě organizovaného managementu, podobně jako u typologie kontaktních situací se využívá i víceméně statická sociologie jazyka, čímž se vytváření koherentní teorie jazykového managementu dále komplikuje.

V závěrečné sekci workshopu byla zdůrazněna teoretická a metodologická pluralita a flexibilita v rámci teorie jazykového managementu. Dále zde zaznělo, že by se tato teorie neměla omezovat na analýzu tzv. kontaktních situací, ale že by měla být aplikována i na situace, v nichž se užívá v zásadě jen jeden jazyk; to je relevantní např. v českém prostředí, kde by teorie jazykového managementu mohla obohatit zdejší kultivační přístupy k (standardnímu) jazyku. Z workshopu bylo také zřejmé, že se málo pozornosti věnuje jazykovému managementu v každodenních situacích, že se daleko více zkoumá institucionální prostředí a zejména komunikace ve škole. Dalším opomíjeným tématem je psaná komunikace, jejíž analýze byl věnován jen jeden, zato pozoruhodný příspěvek (Sarah Pasfield-Neofitou). Psaná komunikace je přitom pro teorii jazykového managementu velmi důležitá, neboť jazykový management je v ní „zpomalen“, a tedy „viditelnější“, a jeho analýza může proto přispět k řešení problému „řečové reálnosti“ modelu jazykového managementu, např. pokud jde o výše uvedené čtyři fáze managementu. V závěrečné diskusi také zaznělo, že teorii jazykového managementu nelze ztotožňovat s „lingvistikou jazykových problémů“, jak se to poměrně často traduje na základě toho, že takové bylo východisko teorie v 60. a 70. letech. Minimálně už od 90. let však J. V. Neustupný zdůrazňoval význam studia „pozitivně hodnocených odchylek od normy, resp. očekávání“, tedy tzv. gratifikací. Další věcí je to, že samotné jazykové problémy (a také gratifikace) nejsou nic absolutního, resp. samozřejmého, jinak řečeno, mají diskurzni charakter – co je ja-

zykový problém, závisí mnohdy na teorii a ideologii a je vyjednááno v institucích různého charakteru. Nepřekvapí proto, že jako úkol pro další výzkum byly na workshopu zformulovány tyto dva okruhy témat: (1) vztah jednoduchého a organizovaného managementu, (2) normy jako předpoklad jazykového, komunikačního a sociokulturního managementu.

Příští workshop o jazykovém managementu se bude zřejmě konat v r. 2010 v Tokiu na univerzitě Waseda a o dva roky později v Praze.

Jiří Nekvapil

*Ústav lingvistiky a ugrofinistiky FF UK
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha
<jiri.nekvapil@ff.cuni.cz>*